

Bielashov Ye. Ukraïns'kyj eksport: potencial «zernovyh korydoriv». *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 1. S. 60-69. Serija. Ekonomichni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(126\)05](https://doi.org/10.31617/3.2023(126)05)

УДК 339.564(477):338.47

БЕЛАШОВ Євгеній,
головний консультант відділу секторальної економіки Центру економічних і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, м. Київ, 01054, Україна
ORCID: 0000-0003-4509-7187
belashov@niss.gov.ua

DOI: 10.31617/3.2023(126)05

BIELASHOV Yevhenii,
Chief consultant of the Department of sectoral economy of Center of economic and social research
National institute for strategic studies
7A, Pirohova St., Kyiv, 01054, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4509-7187
belashov@niss.gov.ua

УКРАЇНСЬКИЙ ЕКСПОРТ: ПОТЕНЦІАЛ «ЗЕРНОВИХ КОРИДОРІВ»

Вступ. Блокування силами РФ морських портів України суттєво обмежило здійснення експорту зернових культур на світові ринки. Це стало загрозою втрати значної частки врожаю 2021 р. через неможливість його вчасного вивезення. Для вирішення цієї проблеми створено «зернові коридори».

Проблема. Попри значний прогрес у забезпеченні експорту зернових, ефективність їх вивезення потребує покращення. Крім того, функціонування цих коридорів знаходиться під загрозою через можливість припинення їх дії.

Метою статті є розробка заходів щодо оптимізації роботи «зернових коридорів», усунення вузьких місць і забезпечення продовження функціонування цих каналів експорту зерна з України.

Методи. У ході дослідження використано емпіричні методи, статистичну оцінку, синтез та порівняльний аналіз.

Результати. Досліджено стан експорту зернових культур з України та роль морських портів у ньому. Продемонстровано важливість «зернових коридорів» для здійснення вивезення врожаю 2021–2023 рр. та забезпечення продовольчої безпеки світу. Окреслено проблеми, що заважають інтенсифікації експорту зернових і надано рекомендації щодо його нарощування.

Висновки. Морські порти України відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні експорту зернових культур з України. Систематичне продовження дії «зернових коридорів» та повноцінна реалізація їх потенціалу є критичними для забезпечення вчасного вивезення врожаю 2021–2023 рр. та продовольчої безпеки у світі. Майбутні дослідження цієї тематики доцільно присвятити підвищенню економічності перевезень у рамках «зернових коридорів» та оптимізації процесу догляду суден інспекційними групами.

Ключові слова: морські порти, блокада, вторгнення РФ, зернові коридори, експорт, Україна.

JEL Classification: L99.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Copyright © 2023, Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (CC-BY) Міжнародна ліцензія, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

UKRAINIAN EXPORTS: THE POTENTIAL OF «GRAIN CORRIDORS»

Introduction. The blockade of Ukrainian seaports by Russia has significantly limited the grain exports to world markets. This fact became a threat of losing a significant share of the 2021 harvest due to the impossibility of its timely export. To solve this problem, «grain corridors» were created.

Problem. Despite a substantial progress in ensuring the export of grain, the efficiency of their export needs improvement. In addition, the functioning of these corridors is at risk due to the possibility of their termination.

The aim of the article is to develop measures to optimize the operation of «grain corridors», eliminate bottlenecks and ensure the continued functioning of these grain export channels from Ukraine.

Methods. Empirical methods, methods of statistical evaluation, synthesis and comparative analysis were used during the research.

Results. The state of export of grain crops from Ukraine and the role of seaports in it were studied. The importance of «grain corridors» for the export of the 2021–2023 harvest and ensuring world food security has been demonstrated. The problems hindering the intensification of grain exports are outlined and recommendations for its increase are provided.

Conclusions. Ukrainian seaports play an extremely important role in ensuring the export of grain crops from Ukraine. The systematic continuation of the «grain corridors» and the full realization of their potential are critical to ensure the timely exports of the 2021–2023 harvest and food security in the world. Further research in this field should be focused on ways of increasing the economic effectiveness of shipments within the «grain corridors», as well as on optimizing the ships examination process by inspection groups.

Keywords: sea ports, blockade, Russian invasion, grain corridors, export, Ukraine.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор не працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Після розв'язання рф війни проти України 24 лютого 2022 р. відбулась практично повна зупинка роботи морського транспорту, який відігравав пріоритетну роль у забезпеченні експорту зернових культур і продуктів їхньої переробки з України. Частка цієї продукції у загальному експорті у 2021 р. становила 18.1 % (12.3 млрд дол. США).

Проблема. Через російську агресію забезпечення безперерійного та безпечного вивезення зернових в умовах скорочення інших, традиційних статей експорту стало критично важливим для стимулювання економічної активності в Україні, а також для запобігання голоду у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив розв'язаної рф війни проти України на світове продовольче забезпечення добре досліджено. Науковці М. Насір, А. Нугрохо та З. Лакнер (*Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho та Zoltan Lakner*) розглянули взаємозв'язок між вторгненням рф до України та зростанням світових цін на продовольство [1]. Учені М. Керріквері, Дж. Дюмортьє та А. Елобейд (*Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier та Amani Elobeid*) дослідили вплив агресії рф проти України на світову торгівлю зерновими культурами [2]. Блокування росією експорту зернових з України та його роль у погіршенні стану світової продовольчої безпеки вивчали Т. Бен Хассен та Х. Ель Білалі (*Tarek Ben Hassen та Hamid El Bilali*) [3]. Вплив російської агресії на стан продовольчої безпеки, транспортної інфраструктури та логістики детально досліджували фахівці державної установи «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» [4]. Але через те, що механізм використання морських «зернових коридорів» експорту з України розпочав застосовуватись лише у серпні 2022 р., його роль у функціонуванні національної економіки та вплив на світову економічну систему лишається недослідженим.

Метою дослідження є розробка заходів, імплементація яких дасть змогу оптимальніше використовувати потенціал «зернових коридорів», покращить умови роботи вітчизняного транспорту та виробників під час війни з рф, а також сприятиме вирішенню проблеми голоду у світі.

Методи. У ході дослідження застосовано емпіричні методи, статистичну оцінку, синтез і порівняльний аналіз. Базою для написання статті стали наукові праці вітчизняних та закордонних учених, в яких розглянуті питання міжнародної торгівлі, продовольчої безпеки та портової галузі, статистична інформація Державної служби статистики України, видання міжнародних організацій та повідомлення органів державної влади України.

Результати дослідження. Після початку воєнних дій рф проти України 24 лютого 2022 р. Маріупольський, Бердянський, Скадовський та Херсонський морські порти окуповані агресором, а Одеський, Миколаївський, Білгород-Дністровський морські порти, порти «Південний», «Чорноморськ» та спеціалізований морський порт «Ольвія» заблоковані. Станом на середину березня 2022 р. 94 комерційні судна з екіпажами залишались у заблокованих портах через небезпечність судноплавства у чорноморському регіоні [5]. Тож відбулась практично повна зупинка вантажних перевезень морським транспортом, який відігравав пріоритетну роль у забезпеченні перевезень зернових культур і продуктів їхньої переробки (табл. 1). При цьому основні обсяги перевезень зерна залізницею у передвоєнний період здійснювались саме до морських портів. Тож значна частка (від 33.6 млн т зерна і продуктів перемолю), які перевезені у 2021 р., фактично експортована морським транспортом за допомогою портів.

Таблиця 1

Структура переробки вантажів морськими портами України та вантажних перевезень залізничним транспортом у 2021 р., млн т

Вантажі	Морські порти	Залізничний транспорт*
Зерно і продукти перемолю	50.0	33.6
Руди	37.9	77.6
Інші вантажі	34.9	33.8
Чорні метали та брухт	16.2	23.9
Будівельні матеріали та цемент	4.4	72.1
Нафта і нафтопродукти	4.3	12.4
Кам'яне вугілля	3.1	50.2
Хімічні і мінеральні добрива	2.6	10.7
Усього	153.4	314.3

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено автором за інформацією Адміністрації морських портів України та оперативними даними АТ «Укрзалізниця».

Порти «Усть-Дунайськ», Ренійський та Ізмаїльський продовжили обслуговувати судна, що здійснюють навігацію річкою Дунай, проте їхня пропускна здатність не дає змогу експортувати українські вантажі у необхідних обсягах: у 2021 р. частка цих портів у загальному обсязі експортних перевезень усіма морськими портами України становила 2.7 %, або 3.1 млн т. Тож здебільшого частка вантажів, які перероблені українськими портами Дунайського регіону у 2021 р., припадає на руди – 51.2 %, або 2.8 млн т, а зернові становили лише 17.3 %, або 1 млн т.

Через блокування морських портів окупаційними військами рф виникла загроза вчасному експорту українського врожаю зернових культур¹: у квітні 2022 р. загальні обсяги призначених для вивезення зернових становили 22 млн т [6]. Для вирішення цієї проблеми вжито

¹ Без урахування зернобобових та олійних культур.

низку заходів з метою нарощування експорту зернових портами Дунайського регіону, залізничними та автомобільними пунктами пропуску через державний кордон на заході України, проте фізичні інфраструктурні обмеження транспортних мереж як України, так і сусідніх країн не дала змогу радикально наростити обсяги експорту вітчизняних зернових протягом квітня – липня 2022 р. (рис. 1).

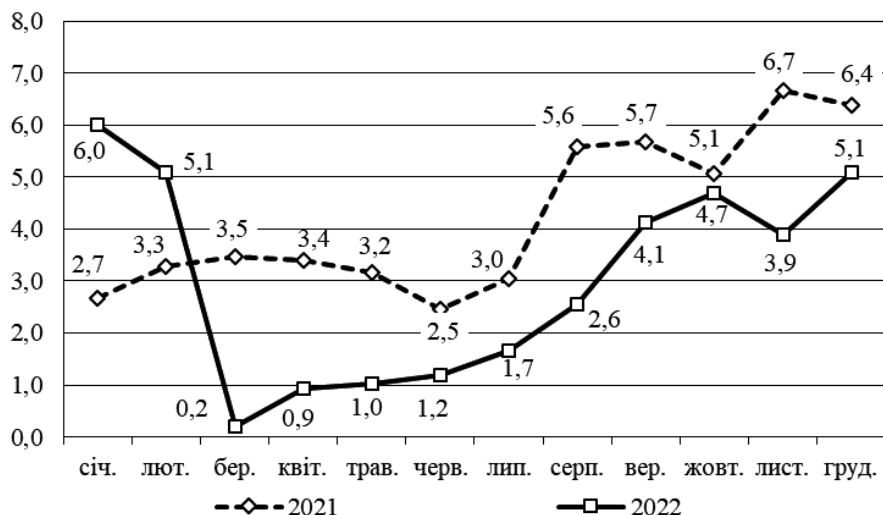

Рис. 1. Експорт зернових культур² з України у 2021–2022 рр., млн т

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України (січень-грудень 2021 р. та січень 2022 р.) [7], Державної митної служби України (лютий, квітень, червень-серпень 2022 р.) [8], Міністерства аграрної політики та продовольства України (березень, травень та вересень 2022 р.) [9], UkrAgroConsult (жовтень-грудень 2022 р.) [10]

За прогнозами, у 2021–2022 м. р. частка України на світовому ринку ячменю мала становити 18 %, кукурудзи – 16 %, пшениці – 12 %, соняшникової олії – 50 % [11]. Україна також є потужним експортером насіння рапсу та соняшникового шроту. З огляду на те, що через блокування морських портів України внаслідок російського вторгнення постачання зернових на зовнішні ринки катастрофічно уповільнилось, у світі актуалізувалась загроза розгортання хвилі голоду, насамперед у країнах з низьким рівнем ВВП. За інформацією ООН, у світі кількість людей, яким загрожує голод, зросла з 276 млн осіб на початку 2022 р. до 345 млн осіб після розгортання рф неспровокованої агресії проти України [12]³.

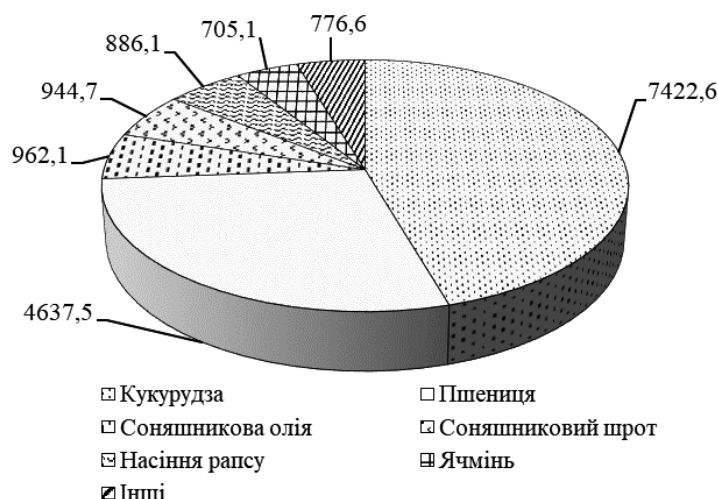
Для уникнення загострення проблеми світового голоду за посередництва Туреччини та ООН Україною 22 липня 2022 р. підписано «Ініціативу щодо безпечного транспортування зерна та продуктів

² Тут і далі під зерновими культурами мається на увазі пшениця, гречка, меслин, жито, просо, ячмінь, овес, насіння канаркової трави, кукурудза, сорго, рис та інші зернові культури.

³ 40 % всіх постачань зерна, що здійснюються в рамках Продовольчої програми ООН, яка ставить за мету подолання голоду у світі, надходять з України [13].

харчування з українських портів» [14]. Ініціатива передбачає спеціальну процедуру заходу суден в порти «Великої Одеси» («Одеський морський порт», морські порти «Чорноморськ» та «Південний») з метою забезпечення безпечного вивезення українського зерна, пов'язаних з ним продуктів харчування, добрив та аміаку спеціальними «зерновими коридорами». Рф, яка підписала дзеркальну угоду, взяла на себе зобов'язання не здійснювати нападів на портові споруди, торгові та цивільні судна, що беруть участь в Ініціативі. Робота «зернових коридорів» дала змогу суттєво наростити обсяги експорту зернових культур з України – протягом серпня – грудня 2022 р. їхні середньомісячні обсяги становили 4.45 млн т (див. *рис. 1*). Попри зростання, обсяги експорту зернових у 2022 р. поступаються торішнім.

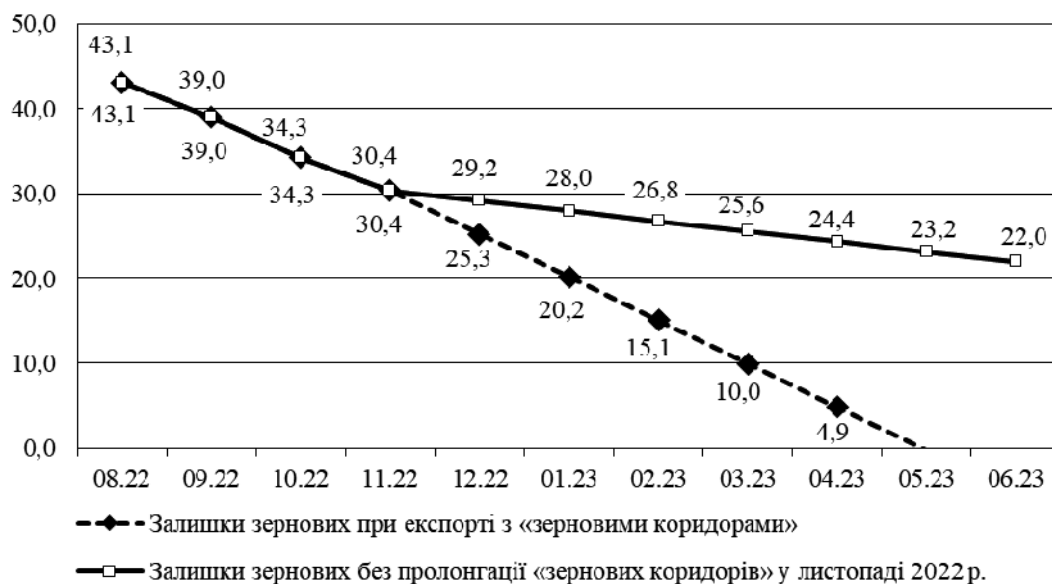
Умови Ініціативи передбачають право учасників припинити її дію кожні 120 днів з дати підписання, що становить значну загрозу продовольчій безпеці світу та агросектору України. Протягом березня – грудня 2022 р. всіма доступними видами транспорту експортовано 25.3 млн т зернових культур, 44.1 % з яких (12.7 млн т) припадає на вивезення в рамках морських «зернових коридорів» у серпні – вересні 2022 р. Тож, якщо дія Ініціативи була б припинена у листопаді 2022 р., то загальні обсяги експортованого зерна врожаю 2021–2022 м. р. становили б 20.2 млн т, і близько 2 млн т зернових культур врожаю 2021 р. вивезти б не вдалось. У такому сценарії розвитку подій в Україні також залишались невивезеними значні обсяги насіння соняшнику та рапсу, соняшникової олії, шроту та бобових культур, частка яких у загальному обсязі експорту «зерновими коридорами» впродовж серпня – листопада 2022 р. становила 23.0 %, або 2.8 млн т. Структура основних складових вантажних перевезень «зерновими коридорами» наведена на *рис. 2*.

Рис. 2. Структура вантажних перевезень у рамках «зернових коридорів» у липні – грудні 2022 р., млн т

Джерело: складено автором за інформацією Спільного координаційного центру [15].

Крім врожаю 2021–2022 м. р. паралельно відбувається й експорт врожаю 2022–2023 рр., отже у разі блокування Ініціативи російською стороною втрати сільськогосподарської продукції вітчизняними виробниками можуть бути ще більшими, а наслідки для продовольчої безпеки світу – катастрофічними (рис. 3).

Рис. 3. Модельні сценарії динаміки обсягів перехідних залишків зернових культур в Україні, млн т

Джерело: розрахунки автора.

Варто зазначити, що наразі потенціал функціонування «зернових коридорів» використовується неефективно. На обсяги вантажоперевезень негативно впливають затримки з підведенням суден на завантаження у портах «Великої Одеси», брак ємностей для тимчасового зберігання зерна, тривалий час проведення інспекції вантажів Спільним координаційним центром та зростання ставок страхових платежів через збереження ризиків для цивільного судноплавства в регіоні від збройних сил рф⁴.

Російська сторона неодноразово анонсувала наміри щодо згортання Ініціативи. Так, 7 вересня 2022 р. президент рф заявив про необхідність обмеження українського експорту зерна через його переважне спрямування до країн ЄС та Туреччини замість того, щоб

⁴ Від початку вторгнення рф до України страхові ставки платежів для суден, що здійснюють перевезення українського зерна у чорноморському регіоні, зросли з 0.025 до 5 % вартості судна [16].

вирішувати проблему голоду в бідних країнах⁵. 13 жовтня постійний представник РФ при ООН проголошував про можливість виходу Росії з Ініціативи, якщо вимоги його країни не будуть задоволені. 14 жовтня представники РФ звинуватили Україну у використанні «зернових коридорів» для організації атак на інфраструктуру. 20 жовтня Росія закликала ООН утриматись від розслідування застосування іранських БПЛА в Україні, в іншому випадку співробітництво цієї країни з ООН може бути переглянuto – вірогідно мається на увазі саме співробітництво в рамках «зернових коридорів». Туреччина, США та ООН вважають критично необхідним продовження дії Ініціативи після листопаду 2022 р.

Отже, важливість функціонування «зернових коридорів» як для національної економіки України, так і для забезпечення продовольчої безпеки світу є критичною. Для інтенсифікації роботи «зернових коридорів» пропонується реалізувати такі заходи:

- тимчасово перевести лоцманів із заблокованих портів України до портів «Великої Одеси», що сприятиме вирішенню проблеми повільного підведення морських суден до причалів та нарощуванню обсягів переробки вантажів;
- посилити тиск на РФ з боку основних імпортерів українського зерна та міжнародних організацій щодо продовження дії Ініціативи щонайменше на рік задля забезпечення експорту продуктів харчування з України у повному обсязі, що сприятиме більш якісному плануванню перевезень і зростанню їхньої ефективності;
- провести технічні консультації з турецькою стороною щодо вивчення можливостей прискорення догляду суден, що беруть участь у функціонуванні «зернових коридорів», з метою прискорення проходження ними інспекційних процедур;
- ініціювати розширення переліку портів, що беруть участь у функціонуванні «зернових коридорів», через Миколаївський морський порт задля нарощування обсягів вивезення зернових культур і продуктів їхньої переробки з України;
- збільшити кількість інспекційних груп, які здійснюють догляд суден в рамках «зернових коридорів», що дозволить більш оптимально використовувати пропускну здатність коридорів і наростити обсяги вантажних перевезень зернових культур в їх межах;
- запропонувати Продовольчій програмі ООН проводити часткову компенсацію страхових ставок суден, що здійснюють перевезення в рамках «зернових коридорів», з метою підвищення їхньої привабливості

⁵ За даними ООН, майже 30 % усього зерна, що експортовано з України в рамках Ініціативи, поставлено до країн з низьким і середнім рівнем доходів. Загалом збільшення експорту українського зерна сприяло нормалізації цін на світовому ринку, що зробило харчові продукти більш доступними для незаможних верств населення [17]. З метою протидії голоду у світі постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2022 р. № 1040 «Про надання гуманітарної допомоги Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія та Федеративній Республіці Сомалі» виділено 420 млн грн для закупівлі вітчизняної пшениці для надання гуманітарної допомоги [18].

для судновласників та операторів, а також для зниження вартості зернових культур на світовому ринку.

Реалізація зазначених заходів сприятиме передбачуваності роботи «зернових коридорів» і підвищенню ефективності використання їх наявного потенціалу.

Висновки. Функціонування «зернових коридорів» відіграє надважливу роль у забезпеченні функціонування економіки України. Безперешкодне здійснення українського експорту зернових культур має вагомий вплив на стан продовольчої безпеки світу. Продовження терміну дії «зернових коридорів» є суттєвим чинником зниження цін на харчові продукти та ефективним важелем протидії голоду у світі. Для оптимізації роботи «зернових коридорів», усунення вузьких місць та підвищення ефективності їх функціонування необхідно вжити запропоновані у статті заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Global Food Crops. Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho, Zoltan Lakner. *Foods*. 2022. № 11(19). 29789.
2. Trade scenarios compensating for halted wheat and maize exports from Russia and Ukraine increase carbon emissions without easing food insecurity / Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier, Amani Elobeid. *Nature Food*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1038/s43016-022-00600-0>.
3. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Tarek Ben Hassen, Hamid El Bilali. *Foods*. 2022. № 11(15). 2301.
4. Сторонянська І. З. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
5. Війна з РФ заблокувала в українських портах майже 100 суден з іноземними екіпажами. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3427680-vijna-z-rf-zablokuvala-v-ukrainskih-portah-majze-100-suden-z-inozemnimi-ekipazami.html>.
6. Через великі залишки зерна УЗА просить Уряд відновити експорт пшениці. URL: <https://latifundist.com/novosti/58698-cherez-veliki-zalishki-zerna-uzaproshyt-uryad-vidnoviti-eksport-pshenitsi>.
7. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
8. Державна митна служба України URL: <https://customs.gov.ua>.
9. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua>.
10. Консалтингова агенція «УкрАгроКонсалт». URL: <https://ukragroconsult.com>.
11. Ukraine's rising role in grain exports complicates impact of crisis. URL: <https://www.reuters.com/markets/us/ukraines-rising-role-grain-exports-complicates-impact-crisis-2022-01-26>.
12. UN: Record 345 million people 'marching to the brink of starvation'. URL: <https://www.dw.com/en/un-record-345-million-people-marching-to-the-brink-of-starvation/a-62389284>.
13. Forty Percent of the World Food Program's Wheat Supplies Come from Ukraine. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/forty-percent-world-food-programs-wheat-supplies-come-ukraine>.

14. У Стамбулі підписали угоду для вивезення українського зерна. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/22/7359647>.
15. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background>.
16. Страхування суден з українським зерном подорожчає у 200 разів. URL: <https://izbirkom.org.ua/news/obshchestvo-19/2022/strahuvannya-suden-z-ukrayinskim-zernom-podorozhchaye-u-200-raziv>.
17. Grain exports from Ukraine helping to push prices down -U.N. spokesperson. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/grain-exports-ukraine-helping-push-prices-down-un-spokesperson-2022-09-07>.
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2022 р. № 1040 «Про надання гуманітарної допомоги Федеративній Демократичній Республіці Ефіопія та Федеративній Республіці Сомалі». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-nadannia-humanitarnoi-dopomohy-federatyvnii-demokratychnii-respublitsi-efiopiia-ta-federatyvnii-respublitsi-somali-i160922-1040>.

REFERENCES

1. Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Global Food Crops / Muh Amat Nasir, Agus Dwi Nugroho, Zoltan Lakner. *Foods*. 2022. № 11(19). 29789 [in English].
2. Trade scenarios compensating for halted wheat and maize exports from Russia and Ukraine increase carbon emissions without easing food insecurity / Miguel Carriquiry, Jerome Dumortier, Amani Elobeid. *Nature Food*. 2022. <https://doi.org/10.1038/s43016-022-00600-0> [in English].
3. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Tarek Ben Hassen, Hamid El Bilali. *Foods*. 2022, 11 (15). 2301 [in English].
4. Storonjans'ka I. Z. Ekonomika regioniv Ukraïny v umovah vijny: ryzyky ta naprjamky zabezpechennja stijkosti: naukovo-analitychne vydannja [I. Z. Storonianska. The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions for ensuring stability: scientific and analytical edition]. «Problemy regional'nogo rozvytku» – «Problems of regional development», L'viv, DU «Instytut regional'nyh doslidzhen' imeni M. I. Dolyshn'ogo NAN Ukraïny». 2022. 70 c. [in Ukrainian].
5. *Vijna z rf zablokuvala v ukrai'ns'kyh portah majzhe 100 suden z inozemnymy ekipazhamy [The war with the russian federation blocked almost 100 ships with foreign crews in Ukrainian ports]*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3427680-vijna-z-rf-zablokuvala-v-ukrainskih-portah-majze-100-suden-z-inozemnimi-ekipazami.html>.
6. *Cherez velyki zalyshky zerna UZA prosyt' Urjad vidnovyty eksport pshenyци [Due to the large remaining grain, UZA asks the Government to resume wheat exports]*. <https://latifundist.com/novosti/58698-cherez-veliki-zalishki-zerna-uza-prosit-uryad-vidnoviti-eksport-pshenitsi> [in Ukrainian].
7. Derzhavna ctatystyky Ukraïny [State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
8. Derzhavna mytna sluzhba Ukraïny [State Customs Service of Ukraine]. <https://customs.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo agrarnoi' polityky ta prodovol'stva Ukraïny [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. <https://minagro.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Konsaltingova agencija «UkrAgroKonsalt» [Consulting agency «UkrAgroConsult»]. <https://ukragroconsult.com> [in Ukrainian].
11. Ukraine's rising role in grain exports complicates impact of crisis. <https://www.reuters.com/markets/us/ukraines-rising-role-grain-exports-complicates-impact-crisis-2022-01-26> [in English].

12. UN: Record 345 million people 'marching to the brink of starvation'. <https://www.dw.com/en/un-record-345-million-people-marching-to-the-brink-of-starvation/a-62389284> [in English].
13. Forty Percent of the World Food Program's Wheat Supplies Come from Ukraine. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/forty-percent-world-food-programs-wheat-supplies-come-ukraine> [in English].
14. *U Stambuli pidpysaly ugodu dlja vyvezennja ukrai'ns'kogo zerna* [An agreement was signed in Istanbul for the export of Ukrainian grain]. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/22/7359647> [in Ukrainian].
15. Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/background> [in English].
16. *Strahuvannja suden z ukrai'ns'kym zernom podorozhchaje u 200 raziv* [Insurance of vessels with Ukrainian grain will increase in price by 200 times]. <https://izbirkom.org.ua/news/obshchestvo-19/2022/strahuvannya-suden-z-ukrayinskim-zernom-podorozhchaje-u-200-raziv> [in Ukrainian].
17. Grain exports from Ukraine helping to push prices down -U.N. spokesperson. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/grain-exports-ukraine-helping-push-prices-down-un-spokesperson-2022-09-07> [in English].
18. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 16 veresnja 2022 r. № 1040 «Pro nadannja gumanitarnoi' dopomogy Federatyvnij Demokratychnij Respublici Efiopija ta Federatyvnij Respublici Somali». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 16, 2022 № 1040 «On the provision of humanitarian aid to the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Federal Republic of Somalia»]. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-nadannia-humanitarnoi-dopomohy-federatyvnii-demokratychnii-respublitsi-efiopiia-ta-federatyvnii-respublitsi-somali-i160922-1040> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 29.11.2022.

Прийнято до друку 16.01.2023.

Публікація онлайн 23.02.2023.